

Záchranný archeologický výzkum v Olomouci – Nemilanech

Marek Kalábek

Úvod

Lokalita Olomouc – Nemilany se nachází přibližně 5 km na jih od historického centra Olomouce v místě nápadného terénního stupně severovýchodního okraje Křelovské pahorkatiny, nad levobřežní inundací řeky Moravy, s nadmořskou výškou 217–254 m.

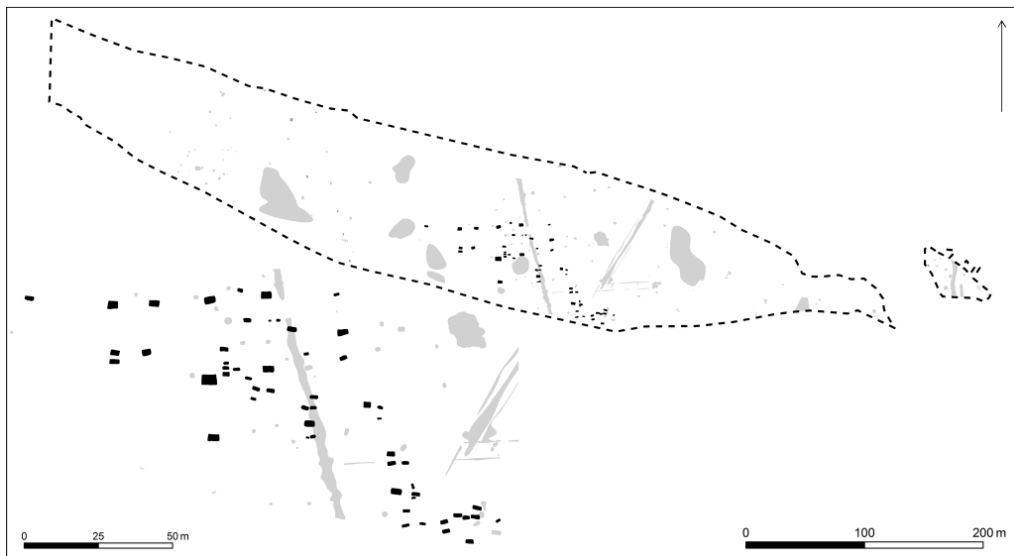
Lokalita je rozdělena do dvou polních tratí. První poloha „*Na Kopci*“ leží jednak na vrcholu terénního stupně a jednak na svahu obráceném k východu až po koridor železniční tratě z Olomouce do Prostějova (226–254 m n. m.). Druhá poloha „*Kapitulní*“ je ohraničena ze západu železniční tratí a z východu strmými svahy nad údolní nivou řeky Moravy (217–222 m n. m.). Tato druhá část je zároveň severním okrajem terasy táhnoucí se severojižním směrem od Nemilan ke Kožušanům (*Kalábek – Vitula 2000; Kalábek 2001*).

Historie výzkumu

V letech 1998–2000 proběhla řada velkoplošných archeologických výzkumů na stavbě dálničního obchvatu Olomouce (rychlostní komunikace R35 v úseku Olomouc – Lipník nad Bečvou). Jeden z nich zkoumal i dosud neznámou polykulturní lokalitu nazvanou pracovním jmenem jako Olomouc – Nemilany I (obr. 1).

Prospekce

Vlastnímu výzkumu předcházela archeologická studie trasy stavby R35 mezi obcemi Přáslavice a Olomouc – Neředín, objednaná Ředitelstvím silnic a dálnic ČR. Studie shromáždila stávající archivní materiál a v jejím rámci byl proveden i povrchový a letecký průzkum na trase stavby. Studii připravilo v letech 1993–1994 archeologické oddělení Státního památkového ústavu v Olomouci, jehož pracovníci se později podíleli již v nové organizaci na realizaci výzkumu. Díky této studii byly vytipovány lokality, které byly v součinnosti se stavbou prozkoumány přednostně tak, aby se výstavba rychlostní komunikace nezpomalila. Toto byl případ i námi zkoumané lokality.

Obr. 1. Plán prozkoumané plochy s důrazem na raněstředověké pohřebiště.

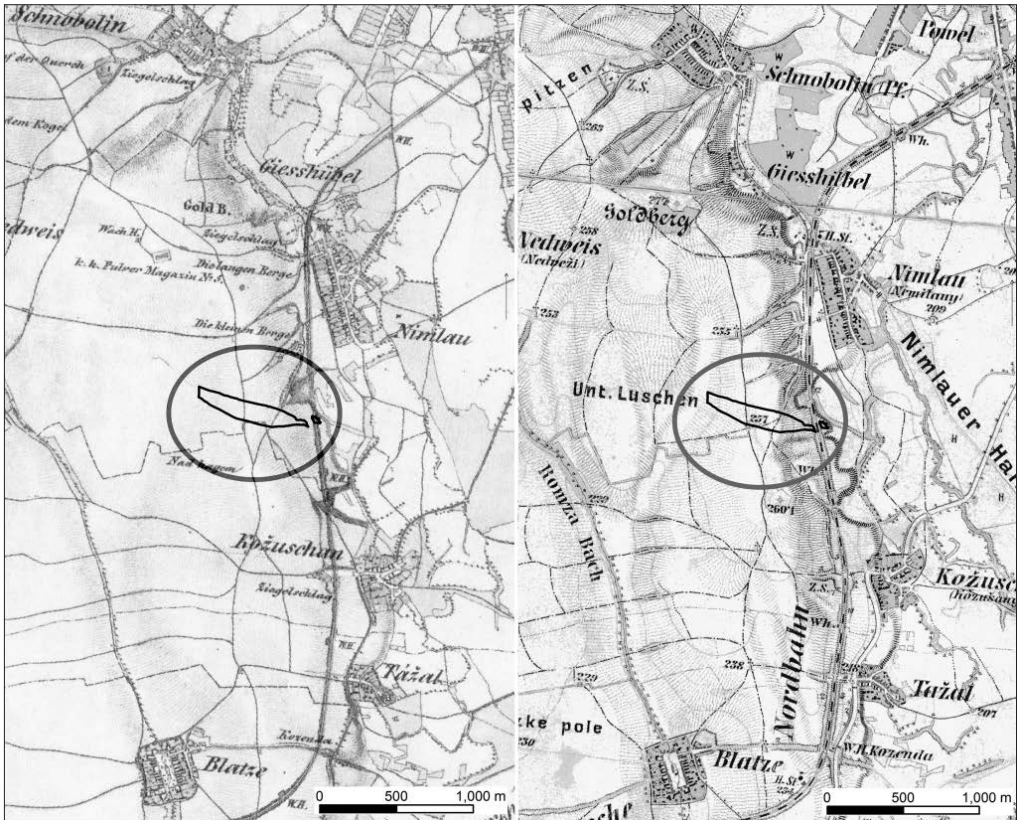
Abb. 1. Plan der Grabungsfläche mit Hervorhebung des frühmittelalterlichen Gräberfeldes.

Studium archivních dokumentů a starých map ukázalo, že prostor určený pro archeologickou exkavaci byl v minulosti intenzivně využíván k zemědělské činnosti (obr. 2). Povrchový průzkum prováděný Markem Kalábekem zjistil bohaté osídlení v poloze „Kapitulní“ (kultura s lineární keramikou, kultura s moravskou malovanou keramikou, kultura se zvoncovitými poháry, doba hradištní) a ojedinělé nálezy atypické keramiky a štípané industrie byly získány i z trati „Na Kopcí“. Letecká prospekce prováděná Jaroslavem Peškou objevila stopy archeologických objektů hlavně v poloze „Na Kopcí“ s tím, že přesvědčivější důkazy osídlení pocházely z katastrů Slavonína, Nedvězí a Neředína, tedy z úseků navazujících na lokalitu v Nemilanech.

Metodika výzkumu

Předstihový archeologický výzkum proběhl v květnu až listopadu 1999 a následně i formou dohledu nad stavbou v jarních měsících roku 2000. Práce provádělo tehdejší Archeologické centrum Vlastivědného muzea v Olomouci, nynější Archeologické centrum Olomouc, samostatná příspěvková organizace Olomouckého kraje. Vedením výzkumu byli pověřeni Petr Vitula, Marek Kalábek a Arkadiusz Tajer.

Na realizaci výzkumu se kromě jejich vedoucích podíleli i technici Archeologického centra Přemysl David, Ondřej Koval a Filip Šrámek a významnou spolupráci poskytli i tehdejší studenti archeologie Slezské univerzity v Opavě a Západočeské univerzity v Plzni: Magdalena Kruťová, Michal Ječmínek, Pavel Moš, Pavel Orság, Vendula Prečanová, Pavel Vincůrek a Jakub Vrána. A v neposlední řadě brigádníci z řad studentů olomouckých středních a vysokých škol, nezaměstnaných a důchodců (z Velké Bystřice a Přáslavic).

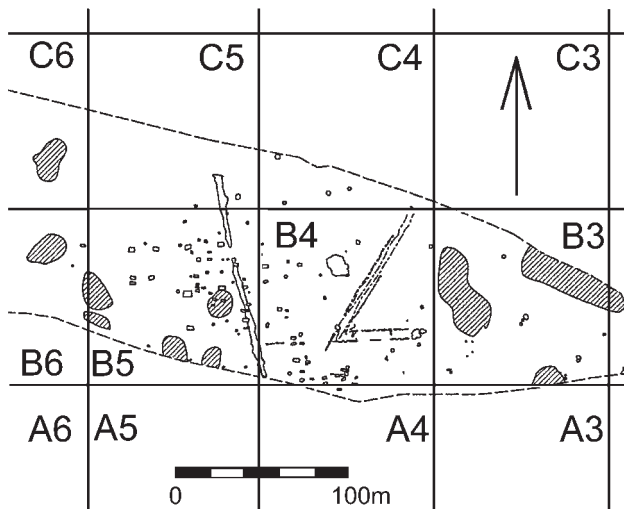

Obr. 2. Výsek z map druhého a třetího vojenského mapování katastru Nemilan s lokalizací archeologického výzkumu z r. 1999.

Abb. 2. Ausschnitt aus Karten der zweiten und dritten militärischen Aufnahme des Katastrs von Nemilany mit Lokalisierung der Ausgrabungen im J. 1999.

Terénní výzkum zahájily skrývky orniční vrstvy v květnu 1999. Pomocí tří zjišťovacích sond podél okrajů i v hlavní ose stavebního záboru byl identifikován rozsah lokality. Sondáže a později i zbylé skrývky provedly stavební stroje UDS s rovnou lžící až na rostlé podloží tvořené sprašovými hlínami. Skrývka stavebního záboru v poloze „Na Kopci“ činila 7,05 ha a v poloze „Kapitulní“ 0,15 ha. Plocha skrytá stroji byla poté ručně dočištěvána motyčkami tak, aby se vyrýsovaly obvodové hrany archeologických objektů, a především hrobových jam, které mnohdy splývaly s podložím. Kulturní vrstva nebyla kvůli předchozí intenzivní orbě v poloze „Na Kopci“ zaznamenána. Mocnost orniční vrstvy se zde pohybovala od 0,15 do 0,4 m. Stavba odkryla plochu ve tvaru nepravidelného pásu dlouhého cca 820 m a širokého 86–130 m s orientací VVJ–ZZS. Jednotlivé sektory byly vytvořeny uměle tak, aby celkový plán lokality byl lépe přehledný (obr. 3).

Metodika terénního výzkumu byla stanovena Petrem Vitulou. Během strojové skrývky a ručního začišťování byly archeologické objekty označeny dřevěným kolíkem, začišťeny a okraje obrysovány. Sídlištní objekty byly nejdříve zkoumány z jedné poloviny po umělých vrstvách mocných cca 20 cm. Průběžným začišťováním profilu byly zjištěny jednotlivé vrstvy zásypu. Podle

Obr. 3. Zobrazení čtvercových sektorů dělicích zkoumanou plochu na pravidelné úseky.

Abb. 3. Abbildung der Quadratspektoren und der Aufteilung der Untersuchungsfläche in gleichmäßige Abschnitte.

nich byl následně rozdělen získaný movitý materiál. Každá vrstva dostala přiděleno jedno číslo uložení. Po průzkumu poloviny objektu byl vzniklý profil jámy popsán do formuláře Uložení a Výkop, nasnímán na fotoaparát či na videokameru. Pokud bylo v zásypu identifikováno více vrstev (uložení), proběhla kresebná dokumentace profilů. Následně byla druhá polovina jámy dozkoumána po přirozených vrstvách, vyfocena fotoaparátem či natočena videokamerou a detailně zaměřena pomocí totální stanice, což nahrazovalo kresebnou terénní dokumentaci. Každý objekt dostal přiděleno několik čísel (např. čísla uložení a výkopů), podle nichž je identifikován a popsán. Jde o pořadové číslo objektu či hrobu, výkop, uložení a pohřeb. Pořadová čísla objektů (1–169) identifikují objekt na plánu. Další přidělené číslo znamená výkop, tedy původní tvar stěn objektu. Těto číselné řadě přináležejí skupina čísel v intervalu 500–699. Protože kontextů bylo na lokalitě identifikováno víc, než povoloval stanovený interval, přistoupilo se v dokumentaci výkopů k využití další číselné řady, a to 1500–1536. Výplně a vrstvy v objektech jsou označeny jako uložení a jsou identifikovatelné v číselné řadě v intervalu 100–499. V Nemilanech jim byla přidělena čísla v rozmezí 100–456.

Označení pohřbu se týká kostrových, žárových i symbolických uložení zbytků lidských, a výjimečně i zvířecích skeletů do hrobů či sídlištních objektů. Pořadová čísla hrobů (H1–H64) je pak identifikují na celkovém plánu. K označení pohřbů se užívala číselná řada v intervalu 800–899. Pro tento výzkum byla přidělena skupina čísel s intervalem 800–865. Výplň hrobů byla snižována po umělých vrstvách 5–10 cm v jedné polovině hrobu. Sledovali jsme, jestli se takto neprojeví pozůstatky dřevěného obložení stěn a rakví. Po dosažení úrovně skeletu jsme přistoupili k preparaci hrobu, kterou prováděli zpravidla technici či studenti archeologie. Před dokumentací byly do dna hrobové jámy umístěny čtyři tzv. lícovací body pro fotogrammetrickou dokumentaci pohřbu. Nalezený inventář hrobové výbavy dostal přidělena pořadová čísla (1, 2, 3...), se

kterými pak byl dokumentován, a to popisem do formuláře a nafilmováním na videokameru¹. Pohřeb byl nafocen kolmým snímkem ze žebříku na fotoaparát s kinofilmem a na diapositivy tak, aby zachytil mimo začištěný pohřeb i lícovací body. Kolmé snímky pohřbů byly po vyvolání překresleny na průhlednou folii, naskenovány a vloženy do půdorysu hrobové jámy v grafickém programu MicroStation.

Protože nebyl na výzkumu přítomen antropolog, byly skelety v hrobech opatrně rozebrány, kosti zabaleny do buničiny a rozděleny do jednotlivých sáčků podle typu (pro lebku, trup, pravou a levou horní končetinu a pravou a levou dolní končetinu). Skelety byly odvezeny na očištění a odbornou antropologickou analýzu do Oddělení lékařské antropologie Anatomického ústavu Lékařské fakulty Masarykovy univerzity v Brně (Ladislava Horácková, Lenka Vargová). Po vyzvednutí obsahu byl hrob geodeticky zaměřen – obdobně jako i ostatní archeologické objekty – pomocí totální stanice (Petr Vitula a Pavel Grenar). Zpracování zaměřených bodů pro účel náleзовé zprávy provedl Pavel Grenar a Přemysl David.

Laboratorní zpracování nálezů

Nálezy z hrobů byly vyjmuty a vloženy do sáčků pod stejným pořadovým číslem, jaké figurovalo u dokumentace. Kovové nálezy byly značně zkorodovány, a tak bylo přistoupeno k jejich konzervaci jednak ve Vlastivědném muzeu v Olomouci a jednak v Technickém muzeu v Brně (Alena Selucká, Antonie Richtrová). Pro potřeby odborných analýz byly vybrány železné předměty, např. meč, šavle, ostruhy, šipky atd., a zrentgenovány na pracovišti Ústavu materiálového inženýrství FS VUT v Brně (Zdeněk Kukla). Zvýšenou pozornost si zasloužil průzkum meče a šavle. Mimo rentgenu byly zbraně podrobeny metalografické analýze (Zdeněk Kukla). U organických materiálů získaných konzervací bylo určeno dřevo (Emanuel Opravil), textil (Helena Březinová) a možná kůže (Jan Galatík). Výsledky odborných analýz tvoří nedílnou součást náleзовé zprávy (Kalábek 2001).

Ostatní, převážně keramický materiál byl ošetřen a zpracován v konzervátorské laboratoři Archeologického centra. Zde byla také provedena fyzická evidence celého náleзовého souboru a jednotlivé předměty získaly inventární čísla v řadě 22/99-800-1 až 22/99-865-4.

Výsledky archeologického výzkumu

Na lokalitě bylo prozkoumáno celkem 169 sídlištních objektů z několika časových horizontů a dvě pohřebiště s 64 hroby. Nejstarší sídliště řadíme ke kultuře s moravskou malovanou keramikou (obj. 1, 2, 14, 16, 19, 22, 24, 33, 42, 54, 66, 78, 80, 82, 83, 92, 117, 128). Dále se zde vyskytly objekty kultury s nálevkovitými poháry (obj. 27, 40, 41, 79), kultury zvoncovitých pohárů (obj. 25, 28, 34, 39, 65, 70, 77, 81, 91, 99, 118, 119), ze starší doby bronzové (obj. 129), střední doby hradištní (obj. 21, 126, 155) a mladší doby hradištní (obj. 101, 102, 103, 104, 105, 106, 154, 158, 159, 160, 167, 168, 169). Nejmladší horizont osídlení spadá do období vrcholného středověku

¹ Pořadová čísla artefaktů z hrobů v terénní dokumentaci se nemusí shodovat s pořadovými čísly předmětů hrobového inventáře v publikovaném katalogu.

(obj. 17, 30) a novověku (obj. 6, 37, 38, 45, 49, 50, 145, 148, 149, 152, 153, 163). Značná část objektů neobsahovala nálezy, podle kterých je můžeme datovat. Většinou se jednalo o mělké sídlištní jámy, zásobnice, žlábký, starou cestu, sloupové a kúlové jamky (obj. 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 18, 20, 23, 26, 29, 31, 32, 36, 43, 44, 46, 47, 48, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 120, 122, 123, 124, 125, 127, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 150, 151, 157, 164; *Kalábek 2001*).

Pohřební areál byl situován do nejvyšších partií lokality. První z nich patří kultuře se šňurovou keramikou (KŠK) s šesti kostrovými hroby (H1, H4, H6, H50, H55, H60). Hroby byly rozmístěny v pásu orientovaném SSV–JJZ. Druhé pohřebiště, datované do střední doby hradištní, se rozkládalo na ploše mezi linií starších hrobů na západě a východním svahem obráceným do inundace řeky Moravy, tedy v prostoru dlouhém 160 m a širokém 80 m. Slovanskému pohřebišti náleží 56 hrobů (H2, H3, H7–H48, H51–H54, H56–H59, H61–H64). Výzkum odkryl však pouze část pohřebiště, která byla ohraňována hroby H53 na západě, H40 na severu a H34 na jihovýchodě. Lze tedy předpokládat, že pohřebiště pokračuje jižním směrem. Středem prozkoumané části pohřebiště vede relikv starší cesty, do jejíhož zášpy jsou též středohradištní hroby zahloubeny. Pokračování této komunikace bylo sledováno i dál v trase dálničního obchvatu na lokalitě Slavonín 1 („U Hvězdárny“), kde byla podél cesty zkoumána v roce 2000 pohřebiště z KŠK, latěnu a mladší doby hradištní (*Kalábek 2009*). Datování této komunikace klademe mezi protohistorické a středohradištní období.

Prameny

Kalábek, M. 2001: Nemilany 1. NZ ACO č. j. 98a, b/2001, uložena v archivu Archeologického centra Olomouc. Olomouc.²

Literatura

Kalábek, M. 2009: Hradištní lokality objevené na trase dálničního obchvatu Olomouce (1999–2005). In: Dresler, P. – Měřínský, Z. ed., *Archeologie doby hradištní v České a Slovenské republice. Archaeologia mediaevalis Moravica et Silesiana. Supplementum 2*. Brno, 150–157.

Kalábek, M. – Vitula, P. 2000: Nemilany (okr. Olomouc). Přehled výzkumů 41 (1999), 112, 128, 177–179.

² V Archeologickém ústavu AV ČR Brno je uložena v archivu nálezových zpráv pod č. j. 444/2002 a 445/2002.